

ПИСМЕНИЯТ ПРЕРАЗКАЗ КАТО ЕЗИКОВ ТЕКСТ

Мариана Мандева

1. Актуалност на проблема

Въпросът за систематизацията на ученическите писмени преразкази* е важен за методиката на училищното обучение по български език. Конкретизирането му спомага прецизирането на целите на обучението и очакваните ефекти, съдейства за модернизиранието на учебното съдържание и за усъвършенстването на образователната технология. За нуждите на училищната практика при систематизацията на ученическите писмени преразкази е необходимо обединяването на лингвистични и на прагматически виждания.

Това определя **задачите**: да се конкретизира понятието „текст“; на този фон да се диференцират езиковият текст; Дискурсът да се характеризира писменият преразказ като езиков текст. **Очакването** е да се открие ракурс за систематизация на ученическите писмени преразкази чрез интегриране на лингвистични и на прагматически виждания.

2. Текст, езиков текст, дискурс

Текст е „...всяко знаково образуване, което е преднамерено създадено, отличава се със строежна и смислова автономност и със способност за осъществяване на самостоятелна комуникативна функция в конкретна ситуация на общуване” [2, 23]. Т.е. текст е и филмът, и сфетофарът, и географската карта, и т.н.

По *семиотична основа* се обособяват *езикови, неезикови и хетерогенни (смесени) текстове*. *Езиковият текст* е построен

**Ученически писмен преразказ* – вид рецептивно-продуктивен езиков текст, създаван от децата в изпълнение на поставена от учителя комуникативноречева учебна задача. Той е вторичен писмен текст „...с наративен характер, който пълно или частично (но достоверно) пресъздава съдържателния план на текст със сюжетна основа” [7] – езиков или синкретичен със словесен компонент.

чрез знаците на естествения човешки език (морфеми, думи, изречения). Той е „...произведение на речев творчески процес, което притежава завършеност..., произведение, което се състои от заглавие и редица особени единици (надфразови единства), обединени от различни типове лексически, граматически, логически, стилистически връзки, имащо определена целенасоченост и прагматическа установка” [5, 18]. *Дискурсът* е интегрирано цяло на текста и социалния контекст. Той е смислен обмен на знаково изразена информация в актуалните актове на социално взаимодействие между хората [вж. 2, 30]. Може да се резюмира, че езиковият текст е „...цялостно речево образуване, което изпълнява самостоятелна комуникативна функция в даден акт на общуване” [2, 70].

3. Писменият преразказ като езиков текст

3.1. Езиковите текстове и писменият преразказ

Лингвистиката на текста *типологизира* езиковите текстове по *набор признаци* [вж. 2, 108 – 127]. *Всеки езиков текст*, в това число и писменият преразказ, се разглежда като *пресечна точка на признаци от различни групи* и може изчерпателно да бъде описан чрез признаците, които го изграждат.

За характеризирането на *писмения преразказ като езиков текст* и диференцирането му от други езикови текстове *определящи са степента на оригиналност на речевия продукт, формата на речта, типът надизреченски единства, жанровата принадлежност.*

В зависимост от *степенята на оригиналност на речевия продукт* се разграничават *текстове оригинали* и възникнали на тяхната основа *вторични текстове*. Писменият преразказ е *вторичен текст* – използва като езиков материал словесни елементи от наративен първоизточник и съхранява семантичните и формално-структурните особености на прототипа.

По *форма на речта* се разграничават *устни и писмени текстове*. При писмения преразказ текстопораждащата дейност се реализира чрез *писмена реч*. При нея (в сравнение с устната реч) мотивацията на речевите действия е по-абстрактна; комуникативното взаимодействие е опосредствено; каналът за свързка е зрителен, еднопосочен, непряк пространствено и времево. Това обуславя

жанровото и стиловото ѝ своеобразие, наличието на допълнителни информационни средства (правопис, архитектурника) и др. [вж. по-подр.: 8].

Според *доминиращия тип надизреченски единства* писменият преразказ е текст с *наративен характер*. Преобладаващ начин на изложението е „разказването” за света. „Чрез едно или множество повествователни надизреченски единства се представя определена съвкупност от действия (случки, събития) с оглед на тяхното протичане във времето. Разказният тип представяне на света е характерен за всички речеви продукти със сюжетна основа” [2, 116]. Сюжетът е съвкупност от „...времево последователни действия или състояния на някакъв обект (или група обекти), за които „говори” наративният текст” [1, 254]. Съставките му (сюжетни елементи) са относително обособени. Бележат „етапи” в общата събитийна поредица. Наративните фрагменти, представящи отделни сюжетни елементи, се определят като епизоди (с характер на завръзка, кулминация, развръзка, епilog). Композицията на наратива подрежда сюжетните елементи в повърхнинна последователност, в която те се представят на реципиента. Езиковите наративи се наричат *повествования*. Тъй като абсолютно „чисти” като модус на изграждане текстове се срещат рядко, повечето наративни текстове съдържат и пасажки, изградени чрез техниките на някой от другите начини на изложение – дескрипция, аргументация и т.н.

Според *жанровата си принадлежност* писменият преразказ се характеризира с „...типични особености в композицията и в архитектуриката, в набора от задължителни или допустими типове надизреченски единства, в предпочитанията към определена речева техника..., в обема...” [2, 118]. Писменият преразказ е прозаично повествование с общите жанрови белези *разказа*. Когато наративът, подложен на пресъздаване, е представител на *кратка форма* (напр. басня), особено ако преразказът е подробен, той *запазва оригиналната жанрова форма на претворявания текст*. Като жанр писменият преразказ е отличителен за училищния дискурс (с изключение на нерегламентирания писмен преразказ).

За да бъде изчерпателно характеризизиран писменият преразказ, той ще бъде съотнесен и към останалите признаци, спрямо които текстолингвистиката типологизира езиковите текстове.

Според приетата *тактика на взаимодействие между комуникативните партньори* писмените преразкази са реципрочни с подмножеството на *монологичните текстове*. При монологичните текстове изпълнението на комуникативните роли е устойчиво – адресантът и адресатът оставят непроменени по време на цялата интеракция. Продуцентът трябва да изгради монолога така, че да пресъздаде темата пълно и ясно, без да разчита на подпомагащи реакции от страна на адресата. При рецепцията на такъв текст също са необходими специални умения, тъй като се изисква разбиране на по-голяма по обем и по-сложно организирана езикова информация. Монологичният текст притежава скрита диалогичност – той винаги е адресирана към адресат (въобразяем или конкретен), цели определен тип въздействие върху него, съобразява строежа си с неговите компетентности (лингвистични, комуникативни, социокултурни, тематични). Затова изследователите говорят за „диалогичното в монологичното” [вж.: 4; 6; 9].

Според *степенята на предварителна подготвеност и обработеност на речевия продукт* писмените преразкази са съотносими с *неспонтанно възникналите езикови текстове*. Признакът „неспонтанност” се проявява най-отчетливо при писмения монологичен текст, който е най-отвлечен от конкретен ситуативен контекст и не е подложен на пряка намеса на адресата в момента на създаването си. Авторът разполага с достатъчно време да обработва текста си в смислово и стилно-езиково отношение, докато реши, че е постигнат резултат, удовлетворяващ собствените му изисквания и евентуалните очаквания на получателя на текста.

Според *метрическата организация на езиковия изказ* писменият преразказ е съотносима на *прозаичните текстове*. Докато при стихотворния текст е налице отчетлива схема, в която езиковите елементи се разполагат в съизмерни в количествено отношение отрязъци (стихове, тактове), по принцип несъвпадащи със синтактичното членение на изказването, при прозаичния текст водещ строежен критерий е синтактичната организация на езиковите единици.

Според *отношението между моделирания в текста свят и извънтекстовата действителност* писменият преразказ е съотносим както с *нефикционалните*, така – и с *фикционалните под-*

множества езикови текстове. „Ако представя свят, съответстващ на общоприетата в дадена култура през определен исторически период представа за реалност, езиковият текст попада в подмножеството на нефикционалните текстове, ако обаче се отнася за свят, който с оглед на тази представа се оценява като измислен, текстът се причислява към фикционалните” [2, 117]. Нефикционалността най-често касае всички текстове, използвани в научния дискурс. Фикционалността е основополагаща за литературнохудожествените творби.

Според признака *тематичност*, схващан в смисъл на ориентираност на езиковия текст към определена „предметна” тема, писменият преразказ е съотносим с *подмножеството на тематичните текстове*. Т.е. той пряко отговаря на изискванията за тематична съсредоточеност, за изразяване на смислена информация по даден повод.

В зависимост от *функционалните сфери на речевата комуникация*, обусловени от различни социални дейности на индивидите, се диференцират определени *типове дискурс* – *всекидневно-битов, административен, публицистичен, естетически* и т.н. Всяка от функционалните сфери се характеризира с типови комуникативни условия и ползва приоритетно средствата на определен *функционален стил на книжовния език*. Съответните *стилистично маркирани текстове* са: *разговорен (всекидневно-битов), художествен, научен, административен, публицистичен*. Характеристиките „разговорен”, „научен”, „публицистичен”, „административен”, „художествен” текст би трябвало да се разбират не в смисъл на принадлежност на текста към определен функционален стил на книжовния език, а като типологични признаци, обусловени от особеностите на даден тип информационен обмен. В този смисъл като типологизиращ критерий се приема доминиращата функция, благодарение на която речевите продукти реализират своята текстуалност. „В типичния случай текстовете не се ограничават до изпълнението на една единствена функция... И все пак за всеки речев продукт винаги има една функция (или характерна комбинация от функции), която е основна за него и без която той не би се реализирал като текст от даден жанр в определен вид информационен обмен...” [2, 121]. Писменият преразказ най-пряко кореспондира с *информационния* и с

художествения текст тип. *Информационният текст* тип интегрира речеви продукти с когнитивна функция, чрез които се съхранява и предава познание. Това са *научни, научнопопулярни, дидактически, публицистично-коментарни, осведомителни текстове* [вж. по-подр.: 2, 121 – 122]. *Художественият текст* тип обединява произведения на словесното изкуство. „Това е огромен кръг от разнообразни по жанров облик, стилно-езиково и метрическо оформление, начин на възникване и разпространение, сфера на употреба и т.н. текстове. Общи за всички тях са стремежът към специфична „обработеност“ и организираност на езиковата повърхнина на речевия продукт..., ориентацията към предлагане на възможност за развлечение и изпитване на удоволствие от възприемането на текст, насочеността към предизвикване на определени емоционални нагласи у реципиента” [2, 123]. Текстове от този тип интегрират няколко функции: *поетическа* (в най-общия смисъл на насоченост към изразната страна на текста), *лудическа* (свързана с развлекателността, с игровата нагласа), *хедонистична* (релевантна с удоволствието от общуването с текста), *емотивна* (отнасяща се до емоционалните внушения чрез текста) и др. На текстовете на „високата” художественост се приписва *естетическа функция* (насоченост към предизвикване на нагласи и оценки за красиво и грозно, прекрасно и отблъскващо и т.н.).

3.2. Писменият преразказ и другите вторични писмени текстове

Важно е да се открие *спецификата на писмения преразказ в сравнение с други групи вторични писмени текстове, създавани от учениците* – напр.: конспекти, реферати, резюмета.

Обединяващото ги е, че „...те винаги са вторични по отношение на друг текст, който спрямо тях е текст първоизточник” [1, 11], както и това, че текстопораждащата дейност се реализира чрез писмена реч.

Разлика се откроява по отношение на *типа надизреченски единства*. Докато *писменият преразказ* е с *наративен характер*, останалите текстове са както *наративни*, така и – *ненаративни*. Отклика между писмения преразказ и другите групи от подмножествата на вторичните писмени текстове може да се търси и по отноше-

ние на *баланса между репродуктивност и продуктивност* при пресъздаването на съдържанието на текстовия прототип. За преразказите е характерно, че „...не говорят за текста първоизточник, а „вместо него” ...” [1, 15]. При тях (с изключение на трансформиращия преразказ) се изисква автентичното пресъздаване със свои думи на (част от) съдържанието на чужд наративен текст – без пропускане, разместване и добавяне на информация. Следователно *с подчертана тежест е репродуктивният елемент*. Докато рефератът например се изгражда от „...два типа смислови компоненти: репродуктивен, в който се възпроизвежда информацията от реферирания първоизточник, и метатекстов, който включва информация за реферирания първоизточник” [1, 213]. В този смисъл рефератът „...лежи на самата граница между репродуктивните и продуктивните текстове, изграждайки „мост” между тях” [1, 17]. Подобни белези могат да добият и продукти на резюмирането. Отлика между писмения преразказ и другите групи от подмножествата на вторичните писмени текстове се откроява както по отношение на *обхвата на възпроизвеждането*, така и – по отношение на извършването му чрез *различни техники* – преразказване, рефериране, конспектиране и т.н.

4. Заключение

Ще се открият следните по-важни **обобщения и изводи**:

- Текстът е знаково образувание, което е създадено преднамерено, притежава строежна и смислова автономност и способност за осъществяване на самостояйна комуникативна функция в конкретна ситуация на общуване.

- Езиковият текст е изграден от единиците на естествения човешки език. Той е цялостно речево образувание с автономна комуникативна роля при общуването.

- Дискурсът интегрира текста и социалния контекст. Чрез набор от признаци текстолингвистиката типологизира езиковите текстове. Всеки езиков текст, включително и писменият преразказ, е средоточие на признаци от различни групи и може изчерпателно да бъде описан чрез признаците, които го изграждат.

- Писменият преразказ е специфичен езиков текст. За характеризирането му и диференцирането му от други езикови текстове опре-

делящи са: степента на оригиналност на речевия продукт, формата на речта, доминиращият тип надизреченски единства, жанровата принадлежност. Писменият преразказ е вторичен повествователен писмен текст; характеризира се с типови особености в композицията и в архитектуриката, в набора от задължителни или допустими типове надизреченски единства, в предпочитанията към определена речева техника и в обема. Като жанр писменият преразказ е отличителен предимно за училищния дискурс.

• Отликата на писмения преразказ от другите вторични писмени текстове, създавани от учиниците (конспекти, реферати, резюмета), се откроява по отношение на типа надизреченски единства, обхвата на възпроизвеждане, речевата техника. Писменият преразказ е повествователен текст. Достоверно пресъздава съдържанието на текстов първоизточник – без пропускане, разместване, добавяне на информация, т.е. репродуктивният елемент е с подчертана „тежест“; ползва специфична речева техника преразказване.

Представените разсъждения са **отправна точка за обогатяване и детайлизиране на съществуващата класификация на ученическите писмени преразкази чрез интегриране на лингвистични и на прагматически виждания**. Но това е проблем, изискващ самостоятелно внимание [вж. 3].

ЛИТЕРАТУРА

1. *Георгиева, М., Е. Добрева*. Писмените ученически текстове. Първа част: репродуктивни текстове. С., 2002.
2. *Добрева, Е., И. Савова*. Текстолингвистика. Шумен, 2000.
3. *Мандева, М.* Систематизация на ученическите писмени преразкази (2. – 4. клас). – Образование, 2013, № 6.
4. *Бахтин, М. М.* Эстетика словесного творчества. М., 1979.
5. *Гальперин, И. Р.* Текст как объект лингвистического исследования. М., 1981.
6. *Якубинский, Л. П.* Избранные работы. Язык и его функционирование. М., 1986.
7. <http://liternet.bg/publish7/mgeorgieva>
8. <http://liternet.bg/publish25/d-nikleva/priliki.htm>
9. http://research.bfu.bg:8080/jspui/bitstream/123456789/142/1/BFU_MK_2010_T_I_Lyutskanova.pdf

ПИСМЕНИЯТ ПРЕРАЗКАЗ КАТО ЕЗИКОВ ТЕКСТ

МАРИАНА МАНДЕВА

Резюме

Характеризира се писменият преразказ от лингвистично гледище. Очертава се отправна точка за обогатяване и детайлизиране на съществуващата систематизация на ученическите писмени преразкази в началните класове.

Ключови думи: писмен преразказ, езиков текст, типологизация, ученически писмен преразказ

WRITTEN RETELLING AS A LINGUISTIC TEXT

MARIANA MANDEVA

Summary

Characterized written retelling a linguistic point of view.

Tends to be a starting point for enrichment and detail of existing systematization of student written retelling in elementary school.

Key words: written retelling, language text, typology student written retelling